

УДК. 343.1

В. Рогальська,кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВІДБИРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Під час здійснення доказування в кримінальному провадженні одним із законних засобів збирання, перевірки й оцінки доказів є проведення експертизи. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів, а фактичні дані, які містяться в ньому та мають значення для кримінального провадження, – доказами. Докази, які містяться у висновку експерта, оцінюються як допустимі, якщо вони отримані відповідно до порядку, встановленого Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК). Тобто докази, отримані в результаті проведення експертизи, можуть бути визнані судом недопустимими, якщо порушена процедура отримання зразків для експертизи [1, с. 678] (здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов (п.1 ч. 2 ст. 87 КПК)), або якщо зразки для експертизи отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини (катування, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК)) [2].

Окремі проблеми отримання зразків для проведення експертного дослідження розглядали наступні науковці: Ю.П. Аленін, В.Д. Басай, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломеева, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, І.І. Когутич, В.П. Колмаков, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, І.П. Красюк, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, О.О. Садчен-

ко, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.В. Тищенко, І.Я. Фрідман, В.В. Ціркаль, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та інші вчені.

Метою статті є науковий результат щодо здійснення кримінально-процесуальної характеристики відбирання біологічних зразків для експертизи.

Процесуальний порядок отримання зразків для експертизи залежить від того, які саме зразки необхідно отримати. На підставі аналізу положень статті 245 КПК можна зробити висновок, що законодавцем всі зразки для проведення експертизи поділені на: зразки з речей; зразки з документів; біологічні зразки особи. У відповідності до ч. 2 та ч. 3 ст. 245 КПК, відбирання біологічних зразків особи у добровільному порядку повинно здійснюватися на підставі постанови прокурора, а відбирання зразків з речей і документів та біологічних зразків у примусовому порядку – на підставі ухвали слідчого судді.

Аналіз вивчених матеріалів кримінальних проваджень, де здійснювалося відбирання зразків для експертизи та опитування практичних працівників, які проводили вищезазначену процесуальну дію, дозволило зробити висновок, що невирішеними питаннями під час застосування ст. 245 КПК є: 1) невизначеність в чинних нормативно-правових актах, які саме зразки особи слід відносити до біологічних; 2) неоднозначність практики віднесення відмови добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи до реалізації права не свідчити проти себе; 3) неоднозначність практики відбирання

біологічних зразків для експертизи в особи, яка не є стороною кримінального провадження, або не набула процесуального статусу; 4) відсутність в законодавстві чіткої регламентації щодо можливості здійснення відбирання зразків для експертизи до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); 5) відсутність в КПК чітко регламентованого процесуального порядку відбирання біологічних зразків для експертизи.

1. Невизначеність в чинних нормативно-правових актах, які саме зразки особи слід відносити до біологічних, впливає і на процесуальний порядок їх отримання, оскільки окремі слідчі такі зразки, як відбитки пальців рук, зразки голосу, зразки почерку не відносять до біологічних і здійснюють їх відбирання без звернення до прокурора чи до слідчого судді, оформлюючи свої дії лише протоколом, в той час, як інші слідчі для здійснення аналогічних дій звертаються до вищезазначених учасників.

На нашу думку, доки не будуть внесені відповідні зміни до законодавства, під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, почерку, мовлення і голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитків будь-яких поверхонь тіла людини (губ, ліктів, ступень ніг тощо), запахів слідів людини, а також усі зразки біологічного походження в їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо) [1, с. 678], а їх відбирання необхідно здійснювати у відповідності до ч. 3 ст. 245 КПК.

Цей висновок також узгоджується з рішеннями Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «РГ и ЖН проти Сполученого Королівства», де зразки голосу розглядаються як щось подібне до проб крові, волосся або інших фізичних чи об'єктивних проб [3] та «Сондерз проти Сполученого Королівства», де до проб біологічного матеріалу ЄСПЛ відносить зразки крові, волосся або іншої тканини, та матеріали,

які виробляються в процесі природної життєдіяльності організму, як, наприклад, зразки видиханого повітря, сечі, голосу [4].

Також, вищезазначений висновок не суперечить Узагальненням Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – Узагальнення ВССУ) від 03 червня 2016 року про судову практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями (далі – СРД), де зазначено що «у судовій практиці мали випадки помилкового застосування норм КПК. Наприклад, для проведення експертизи запису і звуку слідчий звернувся до слідчого судді з клопотанням про відбирання зразків голосу підозрюваного М., який відмовився від висловлювань в голос під час проведення процесуальних дій за його участю із застосуванням аудіофіксації. Ухвалою від 12 березня 2014 року слідчий суддя Дніпровського районного суду відмовив у задоволенні клопотання, з огляду на те, що слідчий не навів достатніх підстав вважати, що голос є біологічним продуктом життєдіяльності людини. Із зазначеним судовим рішенням не можна погодитись, оскільки у ст. 245 КПК використано загальне поняття «зразки для експертизи» та два родових поняття «зразки з речей та документів» та «біологічні зразки». Тому належність голосу до біологічних зразків не належить до тих обставин, які підлягають доказуванню при розгляді клопотання. Крім цього, з положень ст. 245 КПК вбачається єдиний процесуальний порядок розгляду клопотань про примусове відбирання зразків з речей і документів та біологічних зразків, тоді як порядок відбирання таких зразків регламентовано ст. 241 КПК» [5].

2. Аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що окремі правники розцінюють відмову особи добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи як реалізацію нею свого права не свідчити проти себе, що передбачене ст. 18 КПК. Системний аналіз положень КПК та окремих рішень

ЄСПЛ дозволяє зробити висновок про те, що фізична недоторканість особи охоплюється поняттям «приватне життя», що охороняється статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [6] і стосується найбільш інтимних аспектів приватного життя, а обов'язкове медичне втручання, навіть незначне, становить втручання у це право (рішення у справі «Х та Y проти Нідерландів» [7]), проте такі втручання зазвичай є виправдані, відповідно до п. 2 ст. 8 ЄКПЛ, як необхідні для запобігання злочину («Тирадо Ортис і Лосано Мартін» [8]). Біологічні зразки ЄСПЛ розглядаються як фізичні чи об'єктивні проби, що використовуються у криміналістичному аналізі і до яких не застосовується право не свідчити проти себе («РГ і JH проти Сполученого Королівства» [3]), проте такі процедури не повинні досягати мінімального рівня жорстокості, за якого вони становили б порушення ст. 3 ЄКПЛ («Тирадо Ортис і Лосано Мартін» [8]). Щоб одержати такі матеріали, зазвичай підозрюваного просять пасивно витримати незначне порушення його фізичної цілісності або отримують матеріал, який виробляється в процесі природної життєдіяльності організму («Сондерз проти Сполученого Королівства» [4], без завдання ризику для здоров'я («Яллох проти Німеччини» [9]). Окрім того, за національним законодавством право не свідчити проти себе розуміється як право особи не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї та відмовитися відповідати на запитання у будь-який момент, отже, під час здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи у примусовому порядку особа може скористатися вищезазначеним правом лише під час відбирання зразків голосу та почерку [10].

3. Законодавець в ст. 245 КПК України дозволяє здійснювати відбирання біологічних зразків для експертизи в особи, яка фактично володіє ними. Отже, слідчий може здійснювати відбирання біологічних зразків у осіб, які є

учасниками кримінального провадження, але не належать до жодної із сторін (наприклад, свідок) або взагалі не набули процесуального статусу.

Цей висновок повністю узгоджується із вищезазначеним Узагальненням ВССУ де, зазначено що: «Суперечливою є практика розгляду слідчими суддями клопотань щодо відбирання біологічних зразків для експертизи у особи, яка не є стороною кримінального провадження. Наприклад, ухвалою слідчого судді Київського районного суду м. Одеси від 27 червня 2014 року відмовлено у задоволенні клопотання про здійснення примусового відбирання біологічних зразків для експертизи щодо Н., оскільки процесуальний статус цієї особи у кримінальному провадженні не визначений. Проте мав місце й інший підхід. Наприклад, ухвалою слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 13 травня 2013 року задоволено клопотання про надання дозволу на примусове відбирання зразків відбитків пальців у працівника міліції С., оскільки суд оцінив службове становище С. як можливість ухилитись від надання зразків. С. також не відноситься до жодної зі сторін кримінального провадження. У ст. 245 КПК не визначено переліку осіб, у яких можуть бути відібрані зразки для експертизи. Разом з тим, системний підхід до тлумачення положень статей 245 та 163 КПК (положення про тимчасовий доступ до речей і документів) дає підстави для висновку, що зразки для експертизи у кримінальному провадженні можуть бути відібрані у тієї особи, яка фактично володіє ними, незалежно від того, чи є ця особа стороною кримінального провадження. Тому не можна погодитись із практикою тих слідчих суддів, які відмовляють у задоволенні клопотань про примусове відбирання зразків для експертизи винятково з тих міркувань, що особа, яка фактично володіє такими зразками, не є стороною кримінального провадження» [5].

4. Невизначеність серед теоретиків та практиків щодо правомірнос-

ті здійснення відбирання зразків для проведення експертизи до внесення відомостей до ЄРДР пов'язана з тим, що відібрання зразків для експертизи окремі правники не відносять до СРД, тому вважають, що заборона, яка регламентована в ч. 3 ст. 214 КПК щодо проведення досудового розслідування, не розповсюджується на здійснення вищезазначеної процесуальної дії. В цій науково-практичній суперечці ми підтримуємо позицію тих науковців, які вважають неправомірним здійснення відбирання зразків для експертизи до внесення відомостей до ЄРДР та погоджуємося з висновком ВССУ, який у своєму Узагальненні відносить відбирання біологічних зразків для проведення експертизи до СРД та зазначає, що «однією з підстав для відмови у задоволенні клопотання про примусове отримання зразків для експертизи становило відсутність правових підстав для проведення слідчих дій. Так, слідчим суддею Куйбишевського районного суду Запорізької області ухвалою від 19 листопада 2013 року відмовлено у задоволенні клопотання М. про відбирання біологічних зразків. 18 листопада 2013 року М. звернулась до правоохоронних органів із заявою про умисну спробу наїзду на неї автомобільним транспортом, вчинену Г. Також у своїй заяві М. просила провести огляд Г. на предмет алкогольного сп'яніння, що працівниками правоохоронних органів здійснено не було, після чого М. звернулась до слідчого судді із клопотанням про відбирання біологічних зразків для проведення експертизи на ступінь алкогольного сп'яніння. Відомості за заявою М. до ЄРДР не вносились, а з матеріалів провадження вбачається, що розгляд заяви М. було припинено у зв'язку із відсутністю в діях Г. ознак будь-якого кримінального правопорушення, але Г. було притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 122 КУпАП. Слід погодитись із такою позицією суду, оскільки КПК передбачає порядок відбирання зразків для експертизи як виду слідчих дій, які

можуть бути здійснені лише після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (за винятком огляду місця події)» [5].

5. Системний аналіз КПК, слідчої та судової практики, дав підстави визначити наступний процесуальний порядок отримання біологічних зразків у особи: 1) *винесення постанови прокурора про відбирання біологічних зразків у особи (ч. 3 ст. 245, ч. 2 ст. 241 КПК)*. Необхідність винесення такої постанови передбачена в ч. 3 ст. 245 КПК України, де регламентовано, що така процесуальна дія здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК, а саме – на підставі постанови прокурора; 2) *пред'явлення особи, у якій здійснюється відбирання біологічних зразків, постанови прокурора (ч. 3 ст. 245, ч. 3 ст. 241 КПК)*. Необхідність здійснення такого пред'явлення регламентовано в ч. 3 ст. 241 КПК та повинно фіксуватися в протоколі відбирання біологічних зразків; 3) *пропонування особі добровільно надати необхідні біологічні зразки (ч. 3 ст. 245, ч. 3 ст. 241 КПК)*. Згода або відмова особи добровільно надати біологічні зразки повинна фіксуватися у протоколі, оскільки відсутність зафіксованої відмови добровільно надати біологічні зразки особи правомірно слідчими суддями розцінюється як відсутність обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання про примусове відбирання біологічних зразків для експертизи. Так, «слідчий суддя Носівського районного суду Чернігівської області ухвалою від 18 січня 2013 року відмовив у задоволенні клопотання слідчого про примусове відбирання біологічних зразків у потерпілої С., оскільки у судовому засіданні не підтвердилася відмова потерпілої С. від добровільного відбирання біологічних зразків: під час засідання встановлено, що копію постанови про призначення молекулярно-генетичної експертизи потерпілої С. не отримувала і до отримання копії клопотання слідчого не знала про необхідність відбирання

у неї біологічних зразків, на що згодна у добровільному порядку» [5]. 4) У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки:

– слідчий за погодженням з прокурором, прокурор або представники сторони захисту звертаються до слідчого судді з клопотанням про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи (ч. 3 ст. 245, ст. 160 КПК);

– відбувається розгляд клопотання про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи та постановлення слідчим суддею відповідної ухвали (ч. 3 ст. 245, ст. ст. 163, 164 КПК).

Розгляд вищезазначеного клопотання повинен відбуватися за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання та особи, у якій планується здійснити примусове відібрання біологічних зразків. Неприбуття за судовим викликом особи, у якій планується здійснити примусове відібрання біологічних зразків, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання постановляє ухвалу про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи, якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що біологічні зразки належать конкретній фізичній особі та самі по собі або в сукупності з іншими доказами мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні. Відповідна ухвала повинна відповідати вимогам ст. 164 КПК; 5) Здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245, ч.ч. 2, 4 ст. 241, ч. 7 ст. 223 КПК). Відбирання вищезазначених зразків здійснюється слідчим чи прокурором, а за необхідності – за участю судово-медичного експерта або лікаря. На сьогодні серед теоретиків та практичних працівників досі не визначено, чи

можуть здійснювати відбирання біологічних зразків у особи оперативні підрозділи на підставі доручення слідчого. Така невизначеність пов'язана з тим, що відбирання зразків для експертизи, як і ексгумацію, окремі правники відносять до процесуальних, а не до СРД, а слідчий та прокурор відповідно до ст.ст. 36, 40-41 КПК вправі доручати оперативним працівникам лише проведення СРД. Ми погоджуємося з позицією ВССУ, який у своєму Узагальненні відносить відбирання біологічних зразків для проведення експертизи до СРД, і вважаємо, що у разі наявності доручення від слідчого чи прокурора оперативні працівники уповноважені проводити вищезазначену СРД. Під час проведення відбирання біологічних зразків для експертизи в обов'язковому порядку повинні бути присутні не менше двох понятих, проте їхню участь можна замінити застосуванням безперервного відеозапису ходу проведення СРД (ч.7 ст. 223 КПК). Якщо відбирання біологічних зразків супроводжується оголенням, то вищезазначені дії повинні здійснювати особами тієї ж статті, за винятком проведення цих дій лікарем і за згодою особи, у якій вони відбираються. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім під час відбирання біологічних зразків у особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю її оголення. Під час відбирання біологічних зразків не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я.

Особливості здійснення примусового відбирання біологічних зразків у особи для експертизи. Перед тим, як здійснювати примусове відбирання біологічних зразків зазначена в ухвалі слідчого судді особа зобов'язана пред'явити особі, у якій планується здійснити примусове відбирання зразків для експертизи, оригінал відповідної ухвали та вручити її копію (ч. 3 ст. 245, ч. 2 ст. 165 КПК). Оскільки ані в ст. 245 КПК, ані в ст. 241 та ст.ст. 160-166 КПК не регламентовано порядок здійснення відбирання біоло-

гічних зразків для експертизи у примусовому порядку, ми вважаємо, що практичні працівники під час проведення зазначеної процесуальної дії повинні керуватися нормами ст. 28 Конституції України, ст.ст. 11, 143 КПК та окремими рішеннями ЄСПЛ. На нашу думку, примусове відбирання біологічних зразків повинно здійснюватися за аналогією ст. 143 КПК, яка регламентує виконання ухвали про здійснення приводу, а саме: у випадку невиконання особою, що підлягає примусовому відбиранню біологічних зразків, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення примусового відбирання біологічних зразків, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу. Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення примусового відбирання біологічних зразків, і мають зводитися до мінімального впливу на особу; 6) складання протоколу про відбирання біологічних зразків (ч. 3 ст. 245, ч. 5 ст. 241, ст. 104 КПК). Надання копії відповідного протоколу особі, у якій здійснювалося відбирання біологічних зразків, передбачено лише у разі, якщо такі дії проводилися примусово [11].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити наступні висновки: 1) доки не будуть внесені зміни до законодавства, під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти, а їх відбирання необхідно здійснювати у відповідності до ч. 3 ст. 245 КПК; 2) відмова добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи, окрім зразків голосу та почерку, не повинна розцінюватися як реалізація права не свідчити проти себе; 3) відбирання біологічних зразків може здійснюватися у осіб, незалежно від наявності у них процесуального статусу та приналежності до сторін кримінального провадження;

4) отримання зразків для експертизи є СРД, яку забороняється проводити до внесення відомостей до ЄРДР; 5) в статті запропоновано процесуальний порядок здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи, в тому числі і у примусовому порядку.

Ключові слова: біологічні зразки, відбирання зразків, експертиза, процесуальний порядок, слідчі (розшукові) дії.

У статті надано кримінально-процесуальну характеристику відбирання біологічних зразків для експертизи. Проаналізовано та надано відповідь на питання: які саме зразки особи слід відносити до біологічних та чи можна відмову добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи відносити до реалізації права не свідчити проти себе. Розглянуто можливість відбирання біологічних зразків для експертизи в особи, яка не є стороною кримінального провадження або не набула процесуального статусу, а також законність здійснення відбирання зразків для експертизи до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Запропоновано алгоритм дій щодо здійснення відбирання біологічних зразків для експертизи, в тому числі й в примусовому порядку.

В статті представлена уголовно-процессуальная характеристика отбирания биологических образцов для экспертизы. Проанализированы и даны ответы на вопросы: какие именно образцы стоит относить к биологическим и можно ли отказ добровольно предоставить образцы для проведения экспертизы расценивать как реализацию права лица не свидетельствовать против себя. Рассмотрена возможность отбирания биологических образцов для экспертизы у лица, которое не является стороной уголовного производства или не приобрело процессуальный статус, а также законность отбирания об-

разцов для экспертизы до внесения ведомостей в Единый реестр досудебных расследований. Предложен алгоритм действий относительно отбирания биологических образцов для экспертизы, в том числе и в принудительном порядке.

The criminal-procedural characteristic of taking biological samples for examination is given in the article. The author analyzed and answered the questions: which particular samples should be attributed to biological ones, and whether it is possible to refuse to voluntarily give biological samples for examination to attribute to the realization of the right not to testify against oneself. The possibility of taking biological samples for examination in a person who is not a party to criminal proceedings or has not acquired procedural status has been considered. As well the article deals with the legality of the implementation of sample sampling for examination before entering information into the Unified Register of Pre-trial Investigations. The algorithm of actions of taking biological samples for examination, including in the forced order, is proposed.

Література

1. Антонюк П.Є. Примусове відбирання біологічних зразків у особи в кримінальному провадженні: організаційно-тактичні аспекти // П.Є. Антонюк // Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 3 березня 2017 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. – С. 678-681.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. P. G. and J. H. Проти Сполученого Королівства (N 44787/98) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2312.html

4. Сондерз проти Сполученого Королівства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=408>

5. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 червня 2016 року про судову практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/opriljudneno_uzagalnennja_ta_praovo_poziciji_vssu.html

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Х та У проти Нідерландів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>

8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Тирадо Ортіс і Лосано Мартін проти Іспанії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>

9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Яллох проти Німеччини» від 10.05.2006 року // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/>

10. Рогальська В.В. Віднесення відмови добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи до реалізації права не свідчити проти себе // В.В. Рогальська, Євак М.О. // Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна, м. Одеса, 21 квітня 2017 р. / за ред. Г.О. Ульянової, І.В. Гловюк; відп. за вип. І.В. Гловюк; уклад. В.А. Завтур; Нац. Ун-т «Одес. Юрид. Акад.». – Одеса: Юридична література, 2017. – С. 216-219.

11. Рогальська В.В. Процесуальний порядок здійснення відібрання біологічних зразків для експертизи // В.В. Рогальська // Теорія та практика кримінального процесуального доказування: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, (Івано-Франківськ, 24 березня 2017 року). – Івано-Франківськ, 2017. С. 123-127.

